

Els papers de Madrid: segon espoli

FOTOGRAF

Una imatge dels presos tancats al monestir de Sant Miquel i els Sants Reis, a València, convertit en penal després de la guerra.

Molt de pressa i mig d'amagatotis, cent mil arxius de la postguerra al País Valencià han estat trets del nostre territori en cosa de quinze dies. Els de Castelló feien cap a Madrid el dia 14 de gener, pocs dies després d'haver saltat l'alarma. Els de València, el 27 de gener. Els d'Alacant, l'endemà. D'entrada, es va pensar en la conseqüència de l'aplicació d'un article de la Llei de la memòria històrica que preveu de reomplir Salamanca de papers. Però potser no anava per aquí la cosa, i simplement és que l'exèrcit espanyol ha ordenat i disposat pel seu compte una "unificació" arxivística que no li demanava ningú. I potser és també que la Generalitat Valenciana ha esdevingut sistemàticament institució sorda i cega i muda quan se li ha plantejat la necessitat d'implicar-se en la catalogació i conservació dels documents, que són patrimoni històric de tots. Al final —quatre per a un sac i el sac a terra— la desemparança

Ara diuen que els tornaran, però que no se sap quan. Són 100.000 expedients de la postguerra, els sumaríssims valencians que el Ministeri de Defensa s'ha endut a Madrid, de sobte, i després d'anys de desídia per part de les institucions valencianes. Investigadors i familiars s'han quedat sense les proves de la repressió franquista.

dels documents —més enllà de la iniciativa personal d'un sots-delegat militar amb interès per la història, que havia organitzat els papers de Castelló— ha desembocat en els camions de mudances davant les dependències militars i la buidor actual. Ningú no s'esperava, val a dir-ho, la celeritat, el secretisme i, gairebé, la nocturnitat d'un acte que ja ha rebut un contundent qualificatiu per part

d'historiadors i representants de la vida cívica del país: és "un nou espoli".

A les dependències de les sots-delegacions de Defensa de Castelló de la Plana, València i Alacant hi havia, fins aquest mes de gener, 100.000 expedients (cosa de 14.000 a Castelló, 65.000 a València i uns 20.000 a Alacant) relacionats amb sumaris oberts pels tribunals militars espanyols durant la

Els arxius de València van sortir de les dependències del govern militar.

postguerra: contra mestres o polítics, contra maquis o “suspectes” en general, la majoria d'aquests expedients van acabar en condemnes de presó, en penes de mort.

“Ya es tarde.” La Comissió de la Veritat havia començat a fer gestions per salvaguardar aquest tros documental de la nostra història recent. Era, com explica l'historiador Vicent Sampedro, “un projecte de llarga durada: ens vam dir que si cap institució no se'n feia càrrec, havíem d'intentar-ho nosaltres”. I, de fet, sembla que actualment tan sols romanen a les dependències militars de València els expedients que la Comissió de la Veritat havia sol·licitat el març del 2008, que passats els mesos els van comunicar que podien consultar i que, finalment, diguem que per cortesia, els han salvat del trasllat. Són quatre sumaríssims dels sis demanats. Cinquanta persones amb noms i cognoms incloses en aquells quatre sumaríssims. Quatre de 100.000.

Per a la resta ja no hi han estat a temps.

En aquest sentit, Eliseu Climent, president d'Acció Cultural del País Valencià (ACPV), una de les entitats impulsores de la Comissió de la Veritat, recorda allò que un dia li va explicar Vicent Peset, fill de Joan Baptista Peset Alexandre, el rector de la Universitat de València afusellat el 24 de maig del 1941, el sumaríssim del qual és un dels 65.000 expedients que s'han endut de València: “Va arribar a Madrid amb els avals i tots els papers per presentar-hi el cas del seu pare. L'únic que li van dir va ser: ‘Ya es tarde’: mentre els seus fills viatjaven a Madrid, l'havien afusellat a Paterna.” Després d'una pausa molt breu, Climent continua: “Quan em van dir que s'emportaven els arxius vaig pensar en el fill del doctor Peset i en aquell terrorífic ‘Ya es tarde’.”

Ningú no s'ho esperava. Ni tan sols, apunten els investigadors, els responsables del mateix estament militar del País Valencià. “Han vingut, els han carregat i se'ls han endut”, resumeix lacònicament Sampedro. Simplement es van limitar a avisar els investigadors que tenien consultes en curs amb, si fa no fa, un “no cal que vingui demà, que ja no hi haurà els arxius”.

La notícia va córrer com la pólvora a Castelló, la primera ciutat afectada. Rosa Monlleó, de la Universitat Jaume I, explica que, en assabentar-se'n, va parlar amb el sots-delegat de Defensa: només li va aclarir “que s'enduien els sumaríssims d'Alacant, València i Castelló immediatament”. Després va telefonar al jutge togat militar de València i ell li va respondre “que ja s'havien cansat de trucar a la Generalitat, que a l'arxiu militar de Madrid hi havia una infraestructura molt bona per a digitalitzar, que s'hi havien gastat molts diners, i que ells no els podien tenir més, els papers, que no hi havia mitjans ni personal”. D'entrada, Monlleó destaca les formes amb què s'ha dut a terme el trasllat: “No hi ha hagut cap comunicació oficial. Res. S'ha fet de manera molt poc democràtica.” “Amb l'exèrcit hem topat”, ironitza després un altre dels historiadors de la Comissió de la Veritat, Ricard Camil Torres, de la Universitat de València.

Efectivament, l'hermetisme respecte dels plans que el Ministeri espanyol de Defensa tenia o té per als sumaríssims

valencians és inquietant. A Alacant, quan encara no se sabia quan se n'enduien els documents (o cap a on, per quins set sous, per a fer-ne què), responien amb veu amable que havien rebut “indicacions molt precises” de no dir-ne res. I remetien al seu ministeri de Madrid. I allà s'escudaven en un comunicat de premsa emès set dies abans per a no respondre les qüestions que quedaven obertes, les que el comunicat no responia, les que els nous esdeveniments plantejaven. Que on aniran a parar els arxius, dieu? Doncs “a Madrid o a Àvila o a Guadalajara”. O a Segòvia, sí: les quatre ciutats que tenen arxius històrics militars.

En aquest comunicat del 21 de gener, el Ministeri es declarava “preocupat per la dispersió dels seus arxius en les diverses zones de la seva competència i per l'estat d'una part d'aquests arxius”; explicava que havia preparat unes instal·lacions (l'antic aquarterament de l'Infant Don Joan de Madrid) per a dipositar-los-hi “temporalment, mentre es procedia a acarar-los i a comprovar-ne l'estat”; i, finalment puntualitzava que no tenia cap obligació de deixar al lloc d'origen còpia digitalitzada de la documentació, atès que això només “concerneix els fons que s'integrin al Centre Documental de la Memòria Històrica, de Salamanca”, cosa que, remataven, “no és la situació actual”.

Finalment, quan historiadors, arxivers i entitats, universitats i institucions diverses van haver posat públicament el crit al cel pel buidatge dels arxius, fons de Defensa declaraven, el 29 de gener, la intenció de “tornar” els papers del País Valencià una vegada hagin estat “identificats i digitalitzats”. Sense terminis, val a dir.

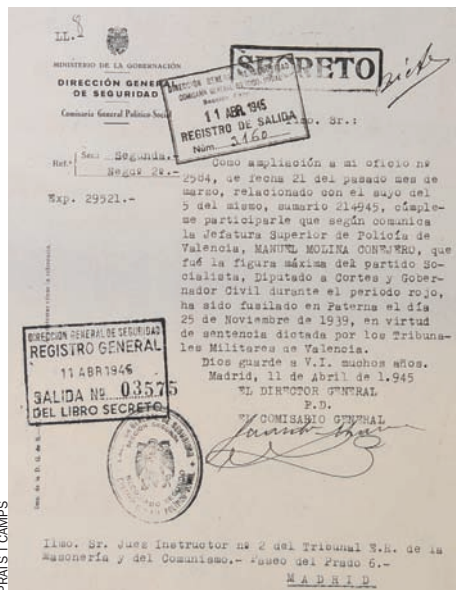
La desídia. Ja al comunicat famós de Defensa es feia esment del desinterès mostrat per les autoritats valencianes envers els documents sumaríssims: s'hi explicava que el tribunal militar “s'havia adreçat a la Generalitat valenciana infructuosament sol·licitant ajut per als fons conservats a València en més mal estat per haver quedat afectats per la gran riuada de 1957”.

De fet, des del Jutjat togat militar territorial número 13, a València, del qual depenien els tres arxius traslla-

dades, s'expliquen les consecutives reunions, d'identificació i nul resultat, amb els també consecutius responsables de la Generalitat valenciana: amb qui en fou director general del Llibre, Arxius i Biblioteques entre el 1999 i el 2003, José Luis Villacañas; i amb el seu successor, Vicente Navarro de Luján. I es recorda igualment les preguntes parlamentàries –plantejades per José Camarasa (PSPV) a les Corts i per la qui aleshores era diputada d'EUPV a les Corts espanyoles, Isaura Navarro– per saber l'estat dels arxius. El tribunal militar va expressar en cadascuna d'aquestes ocasions, la seva preocupació pels arxius de València, que necessitaven tractament i restauració, va informar de la importància d'ordenar i digitalitzar el conjunt i de trobar-hi instal·lacions adequades, etcètera. La Generalitat Valenciana va continuar fent com si res. I el temps, és clar, al·leguen des del jutjat militar, jugava contra la pervivència de la documentació.

El desinterès mostrat fins ara pels responsables de la Generalitat contrasta vivament amb les declaracions públiques i els cops de pit que diversos responsables del PP han realitzat arran del trasllat dels sumaríssims. Han enviat cartes de protesta, han explicat que l'acte era un "atemptat" i una "despatrimonialització". El vice-president Vicente Rambla no va dubtar a treure de seguida a la palestra els fantasmes habituals i apuntà que, en el cas de l'arxiu de Salamanca, "Zapatero va cedir a les pressions d'ERC i va desmantellar un arxiu per tornar a Catalunya els seus documents". No cal mencionar aquí el silenci que va imposar el PP respecte als papers valencians que encara romanen a Salamanca, tot i la resolució de les Corts del 2004, que en reclamava el retorn. Per exemple.

Ricard Camil Torres qualifica la posició de la Generalitat valenciana (i la de la Diputació de Castelló, també a mans del PP, que s'ha expressat en termes semblants) de "completament hipòcrita": "no és que els interessen el patrimoni cultural i històric valencià –i encara menys el de la guerra i de la repressió de la dictadura!", –només "criden per clavar-se amb Zapatero, però els papers els importen molt poc. Per no dir gens. Què han fet per aquests documents? Què han fet pels papers de Salamanca? Res."

Al governador civil de València, Manuel Molina Conejero, el van afusellar el 1939 arran d'una sentència del tribunal militar de València, com s'explicita al document que reproduïm. Al costat, un jove Joan Baptista Peset i Aleixandre.

No calia. "Seguint els criteris generals del Ministeri de Defensa, es farà un tractament arxivístic i documental homogeni als documents a tot el país, amb l'objectiu d'aconseguir-ne la més òptima conservació, per fer-los accessibles als investigadors que sol·liciten treballar-hi". Malgrat aquestes declaracions d'Antonio Lorenzo, sots-delegat del govern espanyol a Castelló, els investigadors (tant els qui ja hi treballaven com els qui tenien planificat de fer-ho) han protestat amb energia per la sotstracció de les fonts documentals: "Tots estem a favor que tornen les fonts allà on s'han generat: això és claríssim", destaca Rosa Monlleó. Hi coincideix plenament Vicent Sampedro: "Si haguera estat una qüestió de recuperació i digitalització s'hauria pogut fer perfectament ací, amb la corresponent dotació de mitjans. A més, no hem d'oblidar que hi ha arxius en perfecte estat, com és el cas dels de Castelló. No té cap sentit això que han fet, i menys en un temps en què les noves tecnologies posen a l'abast de tothom la consulta: es pot digitalitzar i enviar còpies on siga, però la documentació original ha de romandre al seu lloc. En això coincidim tot el conjunt d'investigadors. És fonamental. És clar també que la Generalitat s'hi hauria d'haver implicat fa molts anys i haver rescatat aqueixa documentació".

El cas és que, entre els uns i els al-

tres, han deixat els investigadors, com resumeix amb una imatge ben gràfica Ricard Camil Torres, "amb dos pams de nas". A Castelló hi havia almenys una trentena de treballs que s'han trobat, de sobte, sense possibilitats de consultar una documentació que Sampedro considera "clau per a l'estudi de la repressió franquista, que al País Valencià va ser molt dura, molt acarnissada i amb un nombre de condemnes a mort molt elevat". Torres destaca, a més, que la sotstracció s'hagi dut a terme "justament ara, que podem consultar tots els expedients" ("ara que hi ha una autèntica efervescència de recuperació de la memòria", apunta també Sampedro). Per a Torres, el fet és, si més no, significatiu: "És que, amb l'excusa de restaurar-ho i tot plegat, passaran anys, abans no ho tornen. I pel camí se'n poden perdre, de documents, també. Sembla ben bé que vulguen retardar les investigacions. Pensa que en aquests sumarís hi ha els noms de delators, d'acusadors contra personalitats de la talla de Peset i Aleixandre: és clar que hi haurà gent a qui no li agradarà eixir com a responsable de denúncies que portaren molta gent a ser afusellats o a patir molts anys de presó. Al final et plantejges si no és que han vist l'oportunitat de tapar coses molt vergonyoses."

Núria Cadenes